

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Yayılmacı Politikası Ekseninde İstihbarat Faaliyetleri

Intelligence Activities in the Axis of Russia's Enlargement Policy Towards the Ottoman State in the Second Half of the 19th Century

Cantürk AYDIN

Atatürk Üniversitesi Türkiyat
Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ
Tarihi, Erzurum, Türkiye

Atatürk University, Institute of
Turkic Research, Contemporary
History, Erzurum, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 14.11.2017

Kabul Tarihi/Accepted: 24.09.2021

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Cantürk AYDIN
E-posta: cantrkaydn@gmail.com

Atıf: Aydın, C. (2022). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Yayılmacı Politikası Ekseninde İstihbarat Faaliyetleri. *Turcology Research*, 73, 157-169.

Cite this article: Aydın, C. (2022). Intelligence Activities in the Axis of Russia's Enlargement Policy Towards the Ottoman State in the Second Half of the 19th Century. *Turcology Research*, 73, 157-169.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

öz

Rusya'nın, istihbaratı uluslararası ilişkilerde etkili bir şekilde kullandığı ve en başarılı olduğu ülke Osmanlı Devleti'dir. Bunun en büyük nedeni Rus çıkarlarının büyük ölçüde Osmanlı topraklarında olmasıdır. Rusya'nın Osmanlı coğrafyasında yürütmüş olduğu faaliyetlerde istihbarat biriminden yararlandığını, Osmanlı arşiv belgeleri göz önüne sermektedir. Bu belgelerden anlaşılacağı üzere Rusya, Osmanlı tebaasına mensup Müslim ve Gayrimüslim halklardan etkin bir biçimde casusluk faaliyetlerinde yararlanmıştı. Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla elde ettiği Ortodoks tebaanın çoğunlukta olduğu yerlerde konsolosluklar açma hakkı ile dinî bir milliyetçilik yapmış ve Osmanlı Gayrimüslim toplumunu isyana teşvik ederek karışıklıkların çıkmasına ve devletin zayıflamasına neden olmuştur. İstihbarat faaliyetlerinin ana yönetim merkezi rolünü üstlenmiş olan İstanbul Rus Elçiliği'nin görev yetkileri bu konsoloslukların kurulması ile azalmış gibi görünse de açılan yeni konsolosluklar emirleri yine buradan alıyorlardı ve aldıkları haberlere göre; Osmanlı tebaası üzerinde yalan haber yayma, provoke etme, para karşılığı haber toplama vb. şekillerde casusluk görevlerini yerine getiriyorlardı. Tutulan raporlar Rusya'ya iletiliyor ve bu raporlardan alınan bilgiler ile Osmanlı-Rus savaşları şekilleniyordu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, İstihbarat, Casusluk

ABSTRACT

The most successful country that Russia has used intelligence effectively in international relations is the Ottoman State. The biggest reason for this was that the Russian interests were largely in the Ottoman territories. The documents of the Ottoman Archives indicate that the activities of the intelligence unit in the activities carried out by Russia in the Ottoman geography. As understood from these documents, Russia has benefited from spontaneous acts of Muslims and non-Muslims of Ottoman subjects effectively. Russia made a religious nationalism with the right to open consulates in the places where the Orthodox subjects obtained with the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774 and encouraged the Ottoman non-Muslim community to revolt, causing confusion and weakening of the state. Although the task forces of the Istanbul Russian Embassy, which had taken over the main administrative center of intelligence activities, seemed to be diminished by the establishment of these consulates, the new consulates opened the orders again from here and according to the reports they received; Spreading news on the Ottoman subjects, provoking them, collecting money, etc. They were carrying out espionage tasks. The reports were transmitted to Russia and the Ottoman-Russian wars were formed with the information obtained from these reports.

Keywords: Ottoman State, Russia, The Spy, Espionage

Giriş

İstihbarat, insanlık tarihi boyunca devletlerarası ilişkilerde siyasi, askerî, ticari, diplomatik, teknolojik ve kültürel sonuçlarıyla önemli bir yer tutmaktadır. İstihbarat kelimesi, Arapça "istihbar", haber, bilgi alma anlamında olup çoğulu "istihbarat"tır.¹ İstihbarat'ı gerçekleştiren kişi ise casus olarak tanımlanmaktadır.

İstihbarat konusunu somut bir biçimde ilk kez ele alan, M.Ö 500 yılında yaşamış olan Çinli Sun Tzu yazdığı "Savaş Sanatı" adlı kitabında istihbaratın önemini şu şekilde ifade etmekteydi: "İstihbarat hayaletle ya da ruhlar aracılığıyla kıyaslama ya da hesaplama yollarıyla elde edilemez. Ancak düşmanın durumundan haberdar olan insanlar aracılığıyla elde edilebilir". Yine Sun Tzu'nun bu çerçevede Çinliler ile Hunlar arasındaki ilişkileri hedef alarak söylemiş olduğu şu sözleri de önem arz etmekteydi: "Düşmanı bil, kendini bil, yüz yıl savaş yapsan başın ağrımaz... Bilgi düşmanı tanıyandan edinilmeli, casusluktan önemli başarılar elde etmek akıllı bir devlet adamının, ileri görüşlü bir generalin işidir", diyerek sınır ötesi istihbaratın önemini belirtmekteydi.²

1 Ahmet Yüksel, II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 23.

2 Sun Tzu, Savaş Sanatı, (Çev. Adil Demir), Kastaş Yayınevi, İstanbul 2008, s. 83.

İstihbarat hakkında birçok tanım yapılmakla beraber büyük kumandanlarımızdan Kazım Karabekir Paşa'nın değerlendirmesi istihbaratın savaşlar açısından değerini ortaya koymaktaydı. Kazım Karabekir; "*Barışta ve harpte doğru haber almak, yanlış haber yaymak demektir. On kolordusu olan bir devlet on birincisini komşu hükümetlerin toprakları içinde meydana getirmelidir. Bunu gerçekleştirebilmek için sadece keşif vasıtalarıyla haber almak yetmez. Bu bir sakatın değnekle yürümesine benzer, ne kadar kuvvetli olursa olsun kulaktan, hele gözden yoksun olan bir vücudun felce uğraması kaçınılmazdır. Böyle bir durumla karşılaşmamak için çekirdekten yetiştirilmiş casuslar kullanılmalıdır*", demektedir.³ Ünlü Fransız komutan Napolyon da istihbarat hakkında benzer bir tanım yapmakta ve ona göre; "İnanın bana savaşın sonuçları incelendiğinde topçunun, süvarinin, piyadenin kahramanlıkları, casusların şu göze görünmeyen lanetli ordusu yanında hiç kalır", diyerek istihbarat hakkında görüşünü belirtmiştir.⁴

David Kahn, "*İstihbaratın Tarihsel Teorisi*" adlı makalesinde istihbaratı üç kavramda ifade etmiştir;

- İstihbarat, gücü çekme ve kumandayı sağlama fonksiyonu ile olanakların en iyi şekilde kullanılmasına yardım eder,
- İstihbarat, savaşta yardımcı kuvvet olarak kullanılır,
- İstihbarat, savunmanın belirleyici bir özelliği niteliğindedir, demektedir.⁵

Casusluk kelimesinin kökeni ise; Arapça "cess", "cesse" ve "tecessüs" kelimelerinden türemiş olup, gözetleyen, araştıran manasındadır.⁶ Modern anlamda, düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran ve düşmana karşı çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi anlamına gelmektedir.⁷ Casus kelimesinin Türkçe'deki karşılığı "Çaşırt" olup, casusluk faaliyetine de "Çaşıtlama" denilmektedir.⁸ Osmanlı Devleti'nde casusluk kelimesi için lağımculuk, ispiyonculuk, jurnalcilik ve hafiyecilik kavramları kullanılmaktaydı.⁹ Casusluk, düşman menfaatine gözetlemek, gizli şeyleri bulmak ve sağlamak için araştırmalar yapmak ve elde edilen bilgiyi gerektiğinde istenilen yere ulaştırmaktır. Avrupalı devletlerde casusluk, gözetlemek anlamına gelen "spigare", "epier" fiillerinden türemiştir. Casusluk, eski zamanlardan beri süre gelen ve kurumsallaşmış kendine has teknikleri olan bir meslek haline gelmiştir. Casusluk suçu, geçmişten günümüze kadar devletlere karşı işlenen suçların en önemlilerinden ve en tehlikelilerindendir. Casusluk, geriye dönük bakıldığında savaşta başarı vasıtalarından biri olarak tanımlanmış ve bu amaca hizmet için her zaman başvurulan yöntem olmuştur. XIX. yüzyılın sonuna kadar casusluk, devletin askerî bilgilerini öğrenerek ona göre pozisyon geliştirmek gibi dar anlamda algılanmıştı. XX. yüzyılın başlarından itibaren savaşların yerini diplomasi ile devletlerin ikili ilişkilerinin doğurduğu karşılıklı bilgi ihtiyaçlarının artması, savaş ortamı ve teknolojik ilerlemeler, casusluk konusundaki teknik ve taktiklerin, harp zamanından barış zamanına, askerî ve siyasi sırlara kadar genişlemesine sebep olmuştur.¹⁰

Diğer istihbarat çalışmalarından casusluğu ayıran temel özellik, bilginin bulunduğu kaynağa illegal yollardan ulaşmasıdır. Casusluk genellikle, kurumsal bir birimin parçası olarak değerlendirilmektedir. Yani çoğunlukla askerî amaçlarla, açık ve gizli düşman devletlere karşı devlet casusluğu olarak adlandırılan bir terimdir. Bu manada aleni olmayan bilgileri toplamak için görevlendirilmiş kişilere casus denilmektedir. Kısaca casus ve istihbaratçı olarak tanımlanan şahıslar; kendi devleti veya biriminin politika üretmesinde bilginin toplanması, birleştirilmesi ve analiz edilmesi hususunda kendini geliştirmiş, kolluk kuvvetleri veya diğer sivil istihbarat birimlerinde görevli personeli tanımlamak için kullanılan bir kavram olarak önem kazanmaktaydı.¹¹

XIX. yüzyılın son çeyreğinden önce istihbaratın konusu sadece askerî ve biraz da siyaset gibi bir alana sığmaktaydı. XX. yüzyıldan itibaren istihbarat sınır tanımamıştı. Devletleri ilgilendiren hemen her şey istihbaratın konusu olmuştur.¹²

Rusya'da İstihbarat

Rusya'da Çar IV. İvan döneminde boyarları¹³ ezmek amacıyla Oprıçnina¹⁴ örgütü kurulmuştu. Bu örgütün idarî ve kolluk kuvvetine benzer bir yapısı vardı. Örgüt ilk kurulduğu zamanlarda büyük arazi sahiplerini, aristokratları bastırmak ve pazar yerleri ile yolları ele geçirecek halkın Çar'a itaatini sağlamak gibi görevleri üstlenmişti. Fakat zamanla var olan rejiminin devamını sağlamak amacıyla iç istihbarat teşkilatına dönüşmüştü. Özellikle Oprıçnina Örgütü Çar I. Petro devrinde ülkeye gelen her yabancıya izlenmesi şeklinde kapsamlı bir görev yürütmekteydi. Örgüt giderek daha teşkilatlı bir birime dönüşerek yetiştirdiği casusları yurt dışı görevleri ile yurtdışında bulunan her Rus'un orada neler yaptığını gözetlemek ve takibini sağlamak faaliyetlerini yerine getirmişti.¹⁵

Çarlık Rusya'sı casuslarını iki farklı yöntemle seçmekteydi, bunlar;

- Kendi bünyesinde casusluk için yetiştirdiği kişiler, (Bu kimseler özellikle askerî kişilerden seçilirdi).¹⁶
- Osmanlı tebaası kimseler (Özellikler Rusya ile dil ve din bütünlüğü olan kişiler).¹⁷

3 Emrullah Tekin, Kazım Karabekir ve İstihbarat, Milenyum Yayınları, İstanbul 2011, s.19.

4 Ümit Özdağ, İstihbarat Teorisi, Kripto Kitaplar, Ankara 2010, s. 48.

5 David Kahn, "İstihbaratın Tarihsel Teorisi", Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, (2002), Cilt: 8, Sayı: 2, s. 520.

6 Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 126.

7 Cengiz Kallek, "Casus" Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, s.163.

8 Abdülkadir Özcan, "Türk Devletlerinde Casusluk", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, s.166.

9 Mithat Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s.19.

10 Casusluk: Fransızca Espionage; İngilizce Espionage; Almanca Spionage, İtalyanca Spionaggio; İspanyolca Espionaje; Rusça Spionstvo; bunların kökü İtalyanca Spia(casus) kelimesinden türemiştir. Mehmet Yayla, Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Ceza ve Ceza Usulü Hukuku) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010, s. 43.

11 <http://www3.nd.edu/~jneyrey1/secretcy.html>, (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2014).

12 Yayla, Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk, s. 34-36.

13 Nimet Akdes Kurat, "Rusya Tarihi", TTK Yayınları, Ankara 1993, s.129. Rus Devleti içinde Knezlerden sonra en nüfuzlu zümre olarak bilenen boyarlar, büyük arazi sahiplerine verilen isimdir.

14 Kurat, "Rusya Tarihi", s. 148. Oprıçnina; IV. İvan'ın kendine karşı oluşacak tehlikelere karşı oluşturduğu bu teşkilat daha çok Boyarları ve hainleri cezalandırmak amacıyla varlığını göstermiştir. Bu teşkilatta çalışan kimselere ise oprıçnik denilmiştir.

15 Mehmet Atay, "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi", Avrasya Dosyası, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi (İstihbarat Özel), Cilt: 8, Ankara 2002, s. 310.

16 O. A. Gokov, "Osobennosti Voyennoy Razvedki Rossii Na Musulmanskom Vostoke (1856-1890)", Canadian-American Studies, 45(1), 2011, s. 36-75.

17 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 29.

Çarlık Rusya'nın casusluk faaliyetleri, sınır dışında özellikle de Osmanlı'ya karşı yürütme çabaları XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya Genel Kurmaylığı'nın ve diğer resmî kurumlarının görevlendirdiği konsoloslar ve diplomatlar tarafından sağlanmaktaydı.¹⁸ Fakat Osmanlı Devleti'ne ait istihbari bilgilerin bu kaynaklardan alınması çoğu zaman tatmin edici değildi. Bu nedenle Rusya istihbarat açığını kapatmak için bu yüzyılda bir istihbarat birimine ihtiyaç duyunca bunu resmî belgelerde *agent* olarak adlandırılan askeri ataşelerin yetiştirilmesiyle sağlamaya başladı.¹⁹

Rusya istihbarat servisi bilgi topladığı ülkelerden belli başlı konularda haber akışı sağlamaktaydı. Bu konular: kara ve deniz kuvvetlerinin asker ve teçhizat sayıları, ordu ve donanmanın silah ve işe ihtiyaçlarını temin ettikleri yollar, askerî faaliyetlerin kapsamı, kale ve karakolların mevcut durumu, kullanılan askerî teçhizatın durumu ve kullanılan silahlar, subaylar hakkında bilgi ve erlerin moral seviyesi, askerî okulların durumu, askerî kanunlarda, giyim kuşamda, haritacılıkta yapılan değişiklik ve yenilikler, askerî faaliyetlerde kullanılan demiryollarının durumu ve son olarak askerî yazışmaların nasıl yapıldığı idi.²⁰

Rus Genel Kurmaylığı casuslar ve gezginler tarafından getirilen istihbaratı askerî ve siyasî planlamaların yanında genç subayların yabancı ülkeler hakkında bilgi sahibi olması için kullanmaktaydı. Yine bu subaylardan gönüllü istihbaratçı olanların 1883 yılından itibaren görevlendirileceği ülkelerin dillerini öğrenmeleri masadıyla dil kursları da açıldı. Bu kurslarda özellikle Osmanlı Devleti'nin egemen veya dolaylı olarak ilişkisi olduğu milletlerin dilleri öğrenim açısından başı çekmekteydi. Ayrıca uluslararası hukuk ve İslam hukuku da öğretilmekteydi.²¹

Karabekir Paşa'nın İstihbarat Şube Müdürü görevi zamanında Rusya Devleti istihbaratı hakkında verdiği bilgiler çok büyük önem arz etmektedir. Paşanın verdiği bilgilere göre;

“Rus ordusu içinde iki yıl müddetinde görevli subaylardan gönüllü olanlar Doğu Dilleri Okulu'na alınır ve iki, üç yıl boyunca Türkçeyi, Türk tarihini, Türk coğrafyasını, İslamiyet'i, Türk karakter ve ahlakını, Türk ekonomik yaşamını vb. konularında sınavı tabi tutulurlar. Sınavda başarı gösteremeyenler birliklerine geri gönderilir, başarılı olanlar Osmanlı başkentine gelir ve Rus elçiliğinin bünyesinde iki sene kadar yine aynı konuları daha ayrıntılı olarak okumakla beraber büyük şahsiyetleri büyük hükümet makamlarını, karşıt fikirli gazeteleri, çeşitli fikir akımlarını, halkın iktisadi durumunu, orduyu ve sonuç itibarıyla her türlü varlığını göreyerek yerinde incelerler. Böylelikle okuduklarını yaşayarak tatbik ederler. Her gün karşıt fikirli birer gazete okur, her yere girer çıkar. Sınavda başarılı olanlardan casusluğa kabiliyetli (her duruma uyar, her yere girebilir dercede, kurnaz, yüz olarak tanınmaz, ağzı sıkı ve fedakâr kimseler) ajan olurlar. Casus veya ajan ülkesi için fedai demek olduğundan bunlara büyük miktarda para verirler. Genellikle birbirleriyle iletişimi keserler. Taraflar birbirlerinden ancak önemli durumlarda haberdar olur. Casusların buldukları yerler gizlenir. Ajanlar ülkemizi içerisinden çeşitli iş kollarına yönelir, kendi ırklarını gizleyerek Osmanlı içinde yer alan milliyetlerin hüviyetine bürünerek ve uygun isimlerle dağılıp istihbarat işlerini yerine getirmeye başlarlar. Bir Müslüman olmuş gibi İslam dinine girerek Müslüman halkın içine sızar, hatta Müslüman biriyle evlenerek çoluk çocuk sahibi de olur. Beş sene kadar gerek kendisi gerekse ailesi bol maaş alır. Süresi bitince isterse bu vazifeye devam eder. İstemezse önemli bir para mükâfata, oturacak ev veya arazi verilir. Serbestçe yaşantısını sürdürür. Özellikle mühtediler (din değiştirenler) çoluk çocuk sahibi olanlar hayatları müddetince bu vazifede kalırlar, tabi ki aile ve çocukları bu durumdan genellikle haberdar olmazlar.”²²

Bu durumdan anlaşılacağı gibi Rusya, casuslarını Osmanlı Devleti'nin her alanına nüfuz edebilmek adına etkili bir yol olarak kullanmaktadır.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik İstihbarat Faaliyetlerinin Başlaması

Rusya'nın, Osmanlı Devleti topraklarında istihbarat faaliyetlerini Rusya Knezliği'nin Osmanlı Devleti ile ticari ilişki kurmak istediği tarihe götürmek gerekir. Rusya Knezliği'nin ilk olarak öğrenmek istediği Rus dış ticaretinde Osmanlı Devleti'nin potansiyelinin ne olduğu sorusudur. Rusya'nın knezlikten devlet olmaya başladığı XV. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı'ya yönelik ticari istihbaratını da siyasi boyuta taşıdığını ve bu zamanlarda Osmanlı Devleti'ni kendine örnek alınacak bir devlet olarak görmesi onun Osmanlı Devleti hakkında bilgi toplamaya götüren unsurun başlangıcıdır.²³

Gerçek anlamda Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik siyasi istihbarat faaliyetleri Çar I. Petro'nun Karadeniz'de bir Rus Donanması kurmak için Osmanlı topraklarına göz dikmesi ile başlamıştır. Karlofça Antlaşmasından sonra Rusya, Karadeniz sahillerini ele geçirmek, İstanbul'u alarak sıcak denizlere inebilmek amacıyla kendisi için son derece elzem bir siyaset izlemeye başlamıştır. Karlofça Antlaşması ile sonuca varamayan Rusya Devleti ile 1700 Yılında imza edilen İstanbul Antlaşması Azak Kalesi'nin Rusya'nın eline geçmesini ve Rusya'nın bu politikasının şekillenmeye başlamasını sağlamıştır. Rus yönetimi bundan sonra amacına yönelik olarak Balkanlardaki Slavlar ve etnik unsurlar arasında misyonerler yerleştirilerek burada bulunan Osmanlı tebaasının Türklere karşı ayaklanmasını sağlayan ilk casusluk faaliyetini de gerçekleştirmiş oluyordu.²⁴

Rus istihbaratının temelini 1700 İstanbul antlaşmasıyla İstanbul Rus Büyükelçiliğine getirilen Pyotr Andreyeviç Tolstoy döneminde atıldığı ve bundan sonraki istihbarat faaliyetlerinin de bu eksende devam ettiği açıktır. Bu eksen doğrultusunda Rus istihbaratından

18 R. Turan, "Sultanın Topraklarında Çarın Adamları: Rus İstihbarat Faaliyetleri Çevresinde Rize Rus Viskonsolosluğu (1879-1914), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 31, 2019, s. 228.

19 Gültekin Yıldız, "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemilliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17, 2012, s. 239-266.

20 O. A. Gokov, "Osobnosti Voyennoy Razvedki Rossii Na Musulmanskom Vostoke (1856-1890)", s. 36-45.

21 M. A. Reynolds, "Shattering Empires, The Clash And Collapse Of The Ottoman And Russian Empires", Cambridge University Press, New York 2011, s. 94-95; O. A. Gokov, "Osobnosti Voyennoy Razvedki Rossii Na Musulmanskom Vostoke (1856-1890)", s. 45-47.

22 Emrullah Tekin, Kazım Karabekir ve İstihbarat, s. 36-37.

23 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.24.

24 Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panislamizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), (2008), Sayı:21, s. 124.

Osmanlı Devleti Hakkında istenilen başlıca hususlar şunlardır;

- Sultan'ın sarayında olup biteni gözlemlemek,
- Halkın durumunu, devletin ekonomik yapısını ve kaynaklarını öğrenip rapor etmek
- Devlet yönetiminin kimlerden meydana geldiğini ve söz sahibi kimseleri öğrenmek
- Hangi devletlerle dost olunup, hangileri ile düşman olunduğunu tespit etmek
- Gizli savaş hazırlıklarının yapılıp yapılmadığını ve hangi devletlere savaş açılacağını önceden rapor etmek
- İran ile ticari ilişkilerin ve Anadolu şehirlerine mal girdisinin nasıl olduğunu saptamak
- Doğu ülkelerinde işlerin istenilen şekilde olup olmadığını ve devlete karşı Şii'lerin ve Hristiyan tebaanın isyan edip etmediğini gözlemlemek
- İsyan varsa hangi yerlerde, ne sebeple çıktığını, nasıl sonuçlandığını, ileri de devam edip etmeyeceğini ve devlete zararının ne olduğunu rapor etmek
- Sultan'ın ülkesinde bulunan elçilerle ilişkilerinin nasıl olduğunu

Osmanlı Donanması'nın durumu ve Karadeniz Donanması'nın taarruz durumunun olup olmadığını önceden haber vermek.²⁵

Bu bilgiler Rusya'nın istihbarat ağının Osmanlı Devleti içinde nasıl yerleştiğinin kanıtıdır. Çar I. Petro'dan sonra Rusya'nın başına gelen Çar ve Çariçelerin istihbarat şebekesinin başında Osmanlı Rus Elçisini kullandığı ve bu vazifenin etkili bir istihbarat yöntemi olarak ortaya çıkması geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca Ruslar, savaş çıkması durumunda düşman ordusunun nerede toplanacağını tespit ederek, casusları vasıtasıyla o bölgelerde mükemmel bir istihbarat ağı oluştururlardı. Bu ağı oluştururken daha çok elçiler, konsoloslar, aydınlar, memurlar ve subaylarla temasta bulunabilecekleri yerleri tercih ederlerdi. Elde ettikleri bilgilerin hızlı bir şekilde karargâhlara ulaştırılması için sınır ötesinde bulunan casuslar ile transfer yapılırdı.²⁶

Çariçe II. Katerina, Rusya'nın başına geçtikten sonra Osmanlı'ya yönelik politikası çok yönlü olarak artmaya başlamıştır. Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusların eline geçen Eflak-Boğdan'dan sonra İsmail, Kili, Bender, Akkerman ve İbrail'inde Rusya'nın eline geçmesiyle Rusya, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak için Mora'ya gönderdiği casuslar ile halkı isyana teşvik etmiştir.²⁷ Rusya XVIII. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile yapacağı her savaştan önce Rus casusları, Osmanlı coğrafyasını faaliyet sahası olarak seçmişlerdir. Bu casusların Balkan yarımadasında Osmanlı ordusunu ve Osmanlı Devleti'ni azınlıklar yoluyla nasıl güç durumda bırakacağı üzerinde çalıştıkları görülür. Bu durum XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı arşiv kayıtlarına da yansımaya başlamıştır.²⁸

1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Rusya elde ettiği bazı haklar sayesinde Slav ve Ortodoks tebaa'nın çoğunlukta olduğu yerlerde konsolosluklar açarak ve bu konsoloslar aracılığıyla daha önceden yapmış olduğu istihbarat ile azınlık güçleri Osmanlı'ya karşı kullanmıştır. Bu konsoloslukların idare merkezi ise İstanbul Rus elçiliğidir. Rusya, kısa zamanda ülkenin stratejik noktalarında kurduğu konsolosluklar ile asıl amacına ulaşma yolunda başarılı bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Balkanlarda açtığı konsolosluklar ile burada yaşayan Slav ve Ortodoks halkın üzerinde nüfuz kurarak, bu halkların Osmanlı'ya karşı kullanılacağına bilincindedir.

Rusya, konsolosluklarının yanında Osmanlı'yı Balkanlardan atmak için casuslarını görevlendirmeye başlamıştır. Bu noktada Osmanlı arşiv kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla, Rusya'ya casusluk yapmak üzere görevlendirilen ilk casus Yahudi asıllı idi. Rusya Devleti, Yahudi casustan Eflak ve Boğdan'daki Osmanlı ordusunun miktarını, görevli paşaların kimler olduğunu, Rusya'ya yönelik herhangi faaliyetinin söz konusu olup olmadığını öğrenmesini istemiş, o da görevi icabı Osmanlı Ordusu'nun bulunduğu merkezleri dolaşmıştır.²⁹

XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Rusya'nın Osmanlı'ya Yönelik Casusluk Faaliyetleri

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, casusluk faaliyetlerini Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik fikrini Balkan topraklarında Panslavizm fikrine dayandırarak yürütmeye yoluna gitmiştir. 1835 yılından itibaren devam eden Bulgar İsyanları sürekli olarak Rusya tarafından desteklenmişti. 1841 Niş isyanı boyunca kılık değiştiren Rus subaylarının Bulgaristan'da casusluk ve propaganda faaliyetleri aşikârdır. 1850 yılında Rusya tarafından yine aynı şekilde kılık değiştiren üç casusun faaliyetleri de meydandadır. Rusya, Bulgaristan'da karışıklık çıkarmak niyetiyle buraya casuslarını sevk ediyor ve Sırbistan'daki işbirlikçilerine talimatlar vererek Osmanlı liva ve kazalarında ikamet eden Gayrimüslim tebaanın Osmanlı Devleti'ne sırt çevirmesine çalışıyordu. 1848 Macar İhtilalini bastırmak amacıyla Avusturya ile ittifak yapan Rusya, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşında imza edilen Edirne Antlaşmasının V. maddesine dayanarak Memleketeyn'e asker çıkarmıştı.³⁰ Eflâk'ta bulunan Rusya'nın generallerinden biri de Ferik Halim Paşa'ya gelerek Türklerin kazalardaki halka baskı yaptığını, bu baskının sona ermemesi durumunda gayrimüslim tebaanın Rusya'nın egemenliğine gireceğini bildirmiştir. Açıkça Rusya'nın Eflak'taki isyana destek verdiği anlaşılmaktadır.³¹

Kırım savaşı başlarında Rusya'nın Balkanlarda hazırlıklar yaptığı sırada Sırp bir tüccar olan Mayor Mişo adlı tuz satıcısının Tuna boyunda bulunan Rus ordusu ile ilişki içinde olduğu ve Osmanlı tarafının neler yaptığının haberlerini ulaştırdığı gibi, Vidin dolaylarında para karşılığı 1000 kadar asker de temin edebileceğinin sözünü Ruslara vermiştir. Bu durum ortaya çıkınca da Rusya'ya firar etmek zorunda kalmıştı.³²

25 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s. 124. P. A. Tolstoy'un görevi ve raporları için bakınız; Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği), Yayına Hazırlayan: İlyas Kamalov, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009. Tolstoy'un belgelerinin toplamda 500 sayfalık 11 cilt tuttuğunu ve bunlardan 5 cildinin elçinin Osmanlı Devleti hakkında verdiği bilgiler olduğu unutulmamalıdır. Rogozhin Nikolay Mihayoviç, "Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX. yüzyıllar), Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 533.

26 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 28.

27 Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 542.

28 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 20.

29 BOA, HAT. 28/1343, 05. M. 1201, Rus generallerinin isimleri Galati ve Bulgonikin'dir.

30 Yuluğ Kurat, "Osmanlı İmparatorluğu ve 1849 Macar Mülteciler Meselesi", VI. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s. 453-454.

31 BOA. İ. MTZ (04), 2/22, 28 Şaban 1266.

32 BOA, HR. MKT,84/51, 4 Zilhicce 1270.

1853 yılında Rumeli Ordu-yı Hümayun'u Şumnu taraflarında Rus casuslarının hareketli olduğuna dair verilen tebligat ile teyakkuz halinde olunması ve ele geçirilen casus veya tebaa'nın derhal Rumeli Ordusu Müşirine irsali kılınması emredilmiştir.³³

Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu araştırmalar sonucunda Rusya adına casusluk yapanların çoğunun bölge insanlarından seçmiş olduğu anlaşılmaktadır. İslimye Kaymakamlığının yaptırdığı araştırma ile Rusya adına casusluk yapan Büyük Lefter adındaki kişinin Ahyolu kazası nüfusundan olduğu ve İslimye Kaymakamlığının Ahyolu Kazası Müdürü Reşid Efendi'den Büyük Lefter adlı kişinin eşkâlinin bildirilmesini ve bu kişinin arkasına adamlar takılarak takip edilmesi istenmiştir. Reşid Efendi'nin Şevval 1270 tarihli yaptığı araştırma da Büyük Lefter'in Ahyolu Kazası'nın yerlisinden olduğu, Tulca civarında bulunduğunu oradan yirmi beş gün sonra Ahyolu'na geldiğini buradan İstanbul'a hareket ettiğini rapor etmiştir.³⁴

Yine bölge insanlarından biri olan Zıştovili ve komisyonculuk işi ile uğraşan Bulgar Mihalaki Abram Ayoş, Kırım Savaşı sırasında Rusçuk'ta bulunan Rus ordusuna Rusçuklu tüccar Tanas yoluyla Yergöğü ve civarında gelişen durumu Ruslara bildirmek ve Bulgarları isyana yöneltmek için çalışıyordu.³⁵ Çariçe II. Katerina devrinden sonra Osmanlı Devleti içinde açılan Rus konsoloslukları etkin bir şekilde çalıştıkları gibi aynı zamanda birer Rus istihbarat bürosu görevi de görmekteydiler. Zaptiye Nezaretinden İlya Efendi'nin yaptığı tahkikat sonucu Mihilaki Abram Ayoş ve Rusçuklu Tanas'ın Rusya konsolosunun emrinde çalışan birer casus oldukları bazı kişiler tarafından da doğrulanmıştır.³⁶

Bu casusluk olayından sonra ordu birliklerine uyarı gönderilmiştir. Bu uyarı evrakına göre; "Rusya tarafından Şumnu Ordu-yı Hümayunu cihetinden Yunan asıllı bazı casusların ortaya çıktığı ve bu taraflara yönelik casusluk edenler ve şüpheli olanlar bulunursa tevkif" olunması istenmiştir.³⁷

1854 yılından itibaren Rus casusluk faaliyetleri giderek artmaya devam etmiştir. Rusya askerinden olduğu anlaşılan Pavlo adında bir kimse hakkında Rumeli Ordu kumandanının yapmış olduğu araştırma için Meclis-i Vâlâ'dan bu casus hakkında ne yapılacağı sorulmuştur.³⁸ Yapılan araştırmalar sonrası Pavlo'nun Rus askeri casusu olduğu anlaşılmış ve bundan dolayı Rumeli Ordu-yı Hümayun Kumandanı Kaymakam İsmail Paşa'ya gelen tahrirat ile casusluk cezası olarak kurşuna dizilmesi uygun görülmüş ve gerekenin yapılması bildirilmiştir.³⁹

İstanbul Antlaşması'ndan itibaren din görevlilerini istihbaratta etkin bir biçimde kullanan Ruslar,⁴⁰1854 yılında Eflak ve Boğdan'a bağlı bir sancak merkezi olan Tulca'da ruhban sınıfına mensup Bulgar ve Rum Kocabaşları Remzbeki, Hristaki, Sütraki ve Papa Dimitri adlı şahısların Rus yanlısı ve taraftarı olduklarını, İsmail taraflarına gidip geldiklerini ve burada Osmanlı tebaası olan Tahrirat Kâtibi Halil Efendi ile Yahudi Evram'la birlikte Rusya adına casusluk yaptıklarını Dobruca kumandanı istihbar ederek, bu kişilerin peşine taktığı askerler ile yakalamış ve Şumnu'ya göndermiştir. Tulca kaymakamı bunların affedilmesini istemişse de mahkûmlar için kararın verilmesi için Meclis-i Vala'dan karar beklenmişti.⁴¹ Eflak-Boğdan ve çevresi, Rusya casuslarının merkezi konumunda olmakla beraber Tulca sancağında Rusya adına casusluk yapan bir diğer kişi ise on beş yıldır ticaretle uğraşan Aleksî adında biridir. Bu kişi yakalanarak Meclis-i Vala'ya sevk edilmiş ve sorgusunda casus olduğu anlaşıncaya sürgün cezasına çarptırılmıştır.⁴²

Kırım Savaşı boyunca Osmanlı Devleti zayıf olduğu bölgelerde Rus casuslarına direkt müdahale edememiş, bunun yerine Sırbistan'da bulunan Rus casusları için önlem alınması hakkında Sırp beyinden yardım istenilmişti.⁴³ 1855 yılına gelindiğinde ele geçirilen dokuz adet Rus neferinden biri olan Yahudi asıllı askerin casus olduğu anlaşılmış ve yapılan tahkikat da Osmanlı askeri ile Fransa askeri arasında meydana gelen görüşmeleri Rus ordusuna bildirdiği anlaşılmıştır. İstanbul'a gönderilen bu casusun Meclis-i Vala'dan gelen tezkire ile Tersane-i Amire'de hapis edilmesine karar verilmişti.⁴⁴

Kırım Savaşı boyunca Balkanlarda bulunan Rusya casusları, tüm Balkan milletleri içinde büyük bir araziye yayılmış durumda olmakla birlikte bu bölgelerde Gayrimüslim halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma ve böylece Rus ordusunun ilerleyişini hızlandırmak için her türlü yolu kullanmışlardır.

Panslavizm Fikri ve Rusya'nın İstihbarat Faaliyetleri

Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti yanında yer alan Avrupalı devletler Rusya'nın Balkanlarda ilerleyişinin önüne set çekmişti. Rusya Balkanlardan umudunu kaybetmemiş, aksine bu bölgede yeni arayışlara girerek bölgedeki konsolosları ve casusları sayesinde buraları Osmanlı Devleti'nden koparmak için daha önce pek önem vermediği Panslavizm fikrine dört elle sarılmıştı. Bu politika çerçevesinde Rus istihbarat çalışanlarının Slav komiteleri ile iç içe çalıştıkları ve bu casusların komitelerin üyesi olduğu açıktı.⁴⁵ Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak kültürlerini korumak ve siyasal birliklikleri için ortaya atılan Panslavizm, Rusya tarafından önem verilen bir siyasi hedef haline almıştı. Rusya'da 1858 yılından itibaren yaygınlaşan Slavcılık,⁴⁶ Moskova Slav Yardım Komitesi'nin Rus Hükümeti tarafından tanınmasıyla yasallık kazanmıştı.⁴⁷

33 BOA. A. MKT. UM, 151/39 (2), 29 Rebiü'llevvel 1270.

34 BOA. MVL, 410/72, 7 Rebiü'llevvel 1270.

35 BOA. HR. MKT, 66/29, 5 Safer 1270.

36 BOA. ZB, 1/18, 22 Rebiü'llevvel 1270.

37 BOA. A. MKT. UM, 151/39, 29 Rebiü'lahir 1270.

38 BOA. A. MKT. MVL, 74/91, 3 Muharrem 1271.

39 BOA. İ. MVL, 339/14682 (1), 4 Safer 1271.

40 "Tolstoy on iki yıllık elçilik görevi sona erdiğinde Kudüs Patriği Dositheus aracılığı ile kurduğu bir casusluk ağı, binlerce sayfadan oluşan ayrıntılı raporları ve Karadeniz liman ve tersanelerini anlatan bir çalışması bulunuyordu." İsmail Bülbül, Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri, s. 24.

41 BOA. A. MKT. UM, 188/40, 14 Recep 1271.

42 BOA. MKT. MVL, 77/37, 1 Cemaziye'levvel 1272.

43 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s.31.

44 BOA. İ. MVL, 345/14954, 6 Safer 1272.

45 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 37.

46 "Slavcılık tabiri, I. Aleksander döneminde Rusya'da yüksek devlet kademelerinde görev alan Şişkov adında birinin eski kilise Slavcasına ilgi duyması ve bu dili hayata geçirmek istemesinden dolayı kendisi için söylenen Slavcı (Slavofil) adından ortaya çıkmıştır. O sıralarda siyasi bir anlamı bulunmayan bu terim, daha sonra Rusya dışındaki bütün Slavların Rusya'nın himayesinde birleştirilmesini amaçlayan hareketin adı olarak anılmıştır."Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2-4, (1953), s. 242. Hans Kohn, Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, (Çev. Ağah Oktay Güner), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara 1982, s. 5.

47 Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, (2004), s. 109.

General İvan K. Kişelskiy'in 1863 yılında Balkanlarda yaşayan Slavlar hakkında hazırladığı raporda; Avrupalı devletlerin istihbarat çalışanlarının Kırım Savaşı sonrası, Balkanlar'da bulunan Ortodoks Slavları birbirinden ayırmak için Osmanlı Devleti ile ilişki içinde bulduklarını yazmıştı.⁴⁸ Komite amacına uygun olarak Osmanlı vilayetlerinde bulunan Ortodoks din ileri gelenlerine ve diğer Ortodoks manastırlarına yüklü paralar göndererek hem bu yerlerdeki Slavların aydınlanmasına gereken ilgiyi gösteriyor hem de buralardan gelen istihbaratı etkin bir biçimde değerlendiriyordu.⁴⁹

Bu istihbarat çalışmalarına örnek olarak, Bosna Müfettişliğinin 1863 tarihli yazısında Hersek'teki isyancılara yardım edenlerin Karadağlı ve Sırp Slav komiteciler olduğu görülmekteydi. Bunu en iyi açıklayan ise; Rus casuslarının komitacılara, yakında yardımda bulunacağına ilişkin propagandasını yaparak isyancıların direncini artırdıkları görülmüştü.⁵⁰ Yine aynı yıla ait başka bir Osmanlı arşiv belgesinde, Balkanlar'da bulunan Ordu-yı Hümayunlara düşman tarafından casusluk için gönderilen kimseler için tedbirli olunmasını, bu suretle ele geçirilenlerin casus olduğuna dair tahkikat yapılmasına dair ferman gönderilmişti.⁵¹

Bir diğer belge de ise; daha önce Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya tarafından casusluk için kullanılan ve Bulgar komitesi hizmetinde çalışmış olan Lehli Açe'v adlı kişi komiteden ayrılarak, Rus pasaportu ile Hocabey'e gitmek yerine, İsmail'den Tulca'ya giderek komitenin ve Rusya'nın Bulgaristan için planladıkları tertibat hakkında memura malumat vermek ve karışıklık çıkarmak için buraya geldiği öğrenilmiştir. Yine aynı belgede Açe'v'in vermiş olduğu ifadeye göre; üç hafta önce komite tarafından görevlendirilerek birkaç nefer ile Oltaniçe'den Tutran'a (Romanya sınırları içinde yer almaktadır.) ve Zeminçe'den Zıştovi'ye evrak-ı fesadiye götürüp getirdiği ve Rusya'dan komiteye gelen iki asker ile Tuna kenarında bulunan İslam kasabalarına ateş verilerek bu karışıklık içinde silahla Müslümanlar üzerine hücum edilmesi gibi planlar yaptıkları öğrenilmişti.⁵²

Rusya'nın kontrolü altına giren Panslavizm politikasının başlıca üç amacı vardır;

- Doğu'da yeni fetihlerle Rus emperyalizmini geliştirmek,
- Rusya'nın hâkimiyetinde bulunan çeşitli ırkları Ruslaştırarak,
- Rusya dışında kalan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak⁵³

Kırım Savaşı'nda istediğini elde edemeyen Rusya, bundan sonraki Osmanlı-Rus savaşlarında da görüleceği gibi hedefini Doğu'ya kaydıracaktır. Rusya dışında kalan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak politikası ile de Osmanlı'ya tâbi olan Slavları 1870'li yıllardan itibaren kıskırtmalara yönelik faaliyetler içine girecekti. Akdes Nimet Kurat'a göre; Panslavizm'in en önemli temsilcilerinden olan Nikolay Yakovleviç Danilevski'yi Zarya adlı dergide yazdığı makalelerinde yer alan ve merkezi İstanbul olan Büyük Slav İttifakı ve Rus-Slav Birliği şu devletlerden meydana gelecekti:

- Galiçya, Bukovina ile Macaristan'ın Rutenlere meskûn kısımları, Slav Birliği'nin başında bulunacak olan Rus Çarlığı'na verilecek,
- Çek-Moravya-Slovakya Devleti,
- Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı,
- Bulgar Krallığı (Rumeli ve Makedonya dâhil),
- Romanya (Eflak ve Boğdan ile Slav ahalisi olmayan Bukovina kısmı), Tuna çevresi ve Dobruca Rusya'ya verilecek,
- Yunanistan (Rodos, Girit, Kıbrıs dâhil),
- Macaristan Krallığı (Ruslara ve Çeklere verilmeyen kısım),
- İstanbul Eyaleti (Rumeli ve Anadolu, Çanakkale Boğazı, Gelibolu yarımadası ve Bozcaada dâhil).⁵⁴

Özetle Danilevski, Rus-Slav Birliği'ni Adriyatik'ten Büyük Okyanus'a, Kuzey Buz Deniz'inden Ege Deniz'ine kadar uzanan bir Rusya İmparatorluğu sağlama peşindeydi.⁵⁵

Rusya'nın takip ettiği Slavcılık siyaseti böyle izah edildikten sonra, Rusya'nın bu projesine en uygun halkın Sırp olduğu kararlaştırılmıştı.⁵⁶

Rusya, 1856 Paris Barış Antlaşmasında siyasi ve askeri sınırlamalarını ortadan kaldırmak için, Karadeniz'in silahsızlandırılması ve tarafsızlığı ile ilgili maddenin kendi aleyhine kullanıldığını, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin herhangi bir kısıtlamaya maruz olmamasından dolayı Rusya'ya karşı güçlenmeye devam ettiğini ileri sürmekteydi. Rusya, bu antlaşmanın bazı maddelerinin değiştirilmesi için 31 Ekim 1870'de Avrupalı devletlere çağrıda bulunmuştu. Rusya'nın bu teşebbüsleri üzerine Avrupalı devletler 13 Mart 1871'de Londra Antlaşması ile Rusya'nın taleplerini kabul etmişlerdi.⁵⁷

48 Hasan Demiroğlu, "General İvan K. Kişelskiy'in Balkan Slavları Hakkındaki 1863 Yılı Raporu", Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilgi Dergisi, (2013), Sayı: 66, s. 64.

49 Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", s. 114.

50 BOA, TŞR. BNM, 8/91, (1) 12 Cemaziye'l-evvel 1280. Bosna Müfettişliğinin yazısında Sırbistan ve Karadağlı Slav komitelerinin isyancılara desteği ve Panslavist politikanın çalışmasını şöyle açıklamıştır: "Sırp'lar dahi anlara peyrev olmakta Karadağlılar ise Beryaniklerinevahi-i merkumeye saldırıp enva vaad ve vaid ile halkı hal-ı vahşet ve tereddüde düşürüp rü'esaya dahi siz biraz sabr ediniz bizimsiniz demektedirler oldukları peyderpey ihbar olunduğca bunların arkasını bırakmayıp hakikat-i lazimeye ikdam ve ictizayı hale göre harekete devam etmekte bulunuyor. Alem hep Lehistan meselesinin neticesine muntazır olduğı gibi buranın ahval-ı politikasınca dahi ana intizar olunduğı bir garip muziye-i politikiyedir. Bu havalide bulunan Avusturya memurlarının ekseri Viyana kabinetosunun efkârını celb edecek bazı nümâyışlar gösterirler ise de İslavizm kumpanyasına hizmet eyledikleri burada yakından pek ra'ha görülür ve Raguza'daki İslavizm kumpanyasının mu'amelatı'ı-asıl pek hafî olarak cereyan etmekte iken şimdi bayağı meydana çıkmak ve Avusturya hükümeti tarafından kayd olunmamakta bulunmuştur."

51 BOA. İ. DH, 283/17758, 8 Muharrem 1280.

52 BOA. A. MKT. MHM, 395/58, 9 Şaban 1284. Açe'v'in ifadesine bakıldığında komitecilerin hazırladıkları plan ve tertibat dehşet vericidir. Komiteciler, bu plan ile Bulgarların birleştirilmesini amaçlamışlardır. Bu nedenle yapılacak faaliyetler için iki milyon kadar para Bulgar Kilisesi'nde hazır bulundurulmuştur. Düşündükleri plan arasında hükümet konağının basılarak valinin tutuklanması, uygun bir zamanda Tuna kenarındaki İslam mahallelerini ateşe vererek karışıklık çıkarma, bu karışıklık içinde silah ile Müslümanlar üzerine hücum etmek ve hatta kendilerini katılamayan Bulgar köylerini de yakmak başlıca amaçlarıydı. Bu nedenle silah bulmak için Filip adındaki bir komiteciyi İtalya'ya göndermişlerdir.

53 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.128.

54 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s. 133.

55 Kurat, Akdes Nimet, "Panslavizm", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2-4, (1953), s. 266.

56 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.133.

57 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.130.

Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı isyanların artması, casusluk faaliyetlerini de arttırmıştı. Rusya, casusluk işlerine yoğunlaşmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı istihbarat örgütlerinin gizliliklerini paravan firmalarla sağlıyordu. İstanbul'daki bu faaliyetleri sadece diplomatik düzeyde kalmayarak casuslar Bab-ıâlî'ye dek girebilmişti. Casuslar, Bab-ıâlî'yi asılsız bilgilerle yanıltmış, diğer taraftan asıl bilgiyi Rusya'ya bildirmişlerdi.⁵⁸

Rusya, 1871 Londra Antlaşmasıyla gelişmesinin önündeki en büyük engeli ortadan kaldırdıktan sonra, Balkanlardaki Slavları ayaklandırarak, Boğazları ele geçirme hedefine yönelmişti. Panslavizm politikası gereği Rusya, Avusturya'nın Belgrad ve Bükreş'te elde ettiği nüfuzdan tedirgindi. Bundan dolayı 1875 yılından itibaren Rus casusları Tuna boylarında faaliyetlerini arttırmışlardı.⁵⁹

Panslavizm'in aşırı taraftarlarından olan ve İstanbul büyükelçiliğine atanan Nikolay İvanoviç İgnatiyev tıpkı I. Petro döneminde İstanbul Rus Büyükelçiliği görevi yapan Tolstoy gibi İstanbul'u Rus istihbaratının merkezi yapmıştı.⁶⁰ İgnatiyev, İstanbul'a elçi olarak atıldığı sırada Rus casusları tarafından önceden kurgulanmak suretiyle kalabalık bir Rum, Ermeni ve diğer Ortodoks tebaa tarafından karşılanmıştı. Kurat; "*Balkanlar'daki Slavlar arasında kaynaşmaların artmasında ve Rus konsolosluklarının tam anlamıyla birer casus ve tahrikât yuvası haline getirilmesinde, İgnatiyev'in parmağı olduğunu*", söylemekteydi. Ayrıca Rusya'dan buralara çok sayıda Panslavist casusun geldiğini, Rusya'da Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan milletlerinden gençler yetiştirildiğini ve bütün bu faaliyetlerin başında İstanbul Rus Elçisi İgnatiyev'in bulunduğunu söylemişti.⁶¹

Çarlık Rusya'sının en önemli istihbarat uygulayıcıları hiç kuşkusuz Rus konsolosluklarıydı. Örneğin San Petersburg'un Belgrad'ta görevli konsolosuyla saklı bir şekilde görüşmek ve talimat almak üzere Bulgaristan ve Bosna-Hersek taraflarından gelen Rus casusları, bazar-gan⁶² ve papaz kılığında Sırbistan'a gelmekteydiler. Bu casusların gayeleri kilise ve manastırlara konsolosun aracılığıyla San Petersburg'dan nakdi ve kitap yardımı almak, buradaki halkı Osmanlı'ya karşı isyana hazırlamaktı.⁶³

Balkanlarda İgnatiyev'in casuslarının çevirdiği entrikalar sonucu Hıristiyan-Slavlar hem Osmanlı Devleti'ne karşı hem de Avusturya'ya karşı ayaklanmıştı. Bu kıskırtmalar sonucu 24 Temmuz 1875'te isyan çıkmıştı. Bosna-Hersek isyanı, Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapacağı ilan etmesine rağmen kıskırtıcılar isyanı sonlandırmamıştı. Avrupalı devletlerde Osmanlı'nın içişlerine müdahale de bulunarak isyancıları destekleyici bir notayı Bab-ıâlî'ye bildirmişlerdi. Bu sırada Panslavistlerin uğraşları sonucu Bulgaristan'da da isyan hareketi başlamıştı. Bulgarlar, Türk halkına karşı zalimce bir katliam hareketine girişmişlerdi. Balkanlar'da karışıklık çıkartmak için elinden geleni yapan İgnatiyev, Osmanlı Sadrazamına bazı aldatmacalarda bulunarak Bulgaristan'daki isyancılar üzerine kuvvet gönderilmesini geciktirmişti. Ayrıca Rusya'nın Filibe ve Rusçuk konsolosları el altından Bulgar komitacıları desteklemeleri isyana teşvik edici bir etkiye sahipti.⁶⁴ Rus casusları zaman zaman bizzat Bulgar komitelerinin başında komite teşkil etme yoluna da gitmişlerdi. Bu iş için çeşitli vaatlerle hem Hıristiyan tebaayı hem de Müslüman halkı kullanmışlardı. Mesela Korfu Baş Şehbenderinin 20 Mayıs 1877 tarihli gönderdiği tahriratta; "*Komite bazı Osmanlı tebaası kimseleri para karşılığı eşkıyalık faaliyetinde bulunmaları için ve Hıristiyan halkı galeyana getirmekle görevlendirmiştir.*" demektedir. Ayrıca baş şehbender 1877 yılında Yunanistan sınırında çıkan isyan benzeri hareketlerin sebebi olarak komitecileri göstermişti.⁶⁵

1877-1878 Savaşı Sonrası Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri

Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı'yı mağlup ederek Yeşilköy (Ayestefanos) Antlaşması ile kurulan ve ardından imzalanan 1878 Berlin Kongresi kararları neticesinde Büyük Bulgaristan olarak üç parça olan Bulgar Prensiğini kendi tarafında tutmak ve himaye etmek için Bulgar komitecilerine desteğini sürdürmüştür.⁶⁶ Bu destek diğer azınlıkları da kapsamaktaydı. Örneğin; Yeşilköy Antlaşması ile gündeme gelen Ermeni azınlıkları himaye etme sorununu ileriye taşımak isteyen Rusya, Ermeni azınlıkların çoğunlukta olduğu Osmanlı şehirlerinde Ermenileri Osmanlı'ya karşı kıskırtmak ve ayaklandırmak amacıyla San Petersburg'dan casuslarını başta Diyarbakır, Sivas ve Edirne vilayetlerine sevk ettiğine dair Zaptiye Nezareti Bahriyesine ulaşan tezkire önem arz etmekteydi.⁶⁷

Avrupalı Devletlerin arabuluculuğu ile imzalanan 1878 Berlin Antlaşması sonrası Bulgarlar, Yeşilköy Antlaşması ile kendilerine verilen Büyük Bulgaristan'ın üç parçaya ayrılmasına tepki göstererek komitecilik faaliyetlerini dört aşamalı bir plana göre artırma hazırlığına girmişlerdi. Plan çerçevesinde ilk olarak Rusya'ya bağlılığa son vermek, Doğu Rumeli ve Makedonya toprakları olarak bilinen yerleri zamanı gelince topraklarına katmak ve Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız birer devlet olan Sırbistan ve Romanya gibi tamamen bağımsız bir devlet olmak amaçlanıyordu.⁶⁸ Fakat komiteciler için ilk amaç bir hayalden öteye geçemezdi. Çünkü Rusya hamiliğinde olmamak için güçlü bir Bulgar ordusu ve silahı mevcut değildi. Her iki durum içinde Rusya'nın yardımına muhtaçtı. Diğer yandan Rusya'nın Bulgarlar üzerindeki etkisini II. Ordu Müşiri Zahir Paşa'nın İstanbul'a çektiği telgraf açıkça göstermekteydi. Telgrafta; Zahir Paşa, Bulgaristan'da bulunan Salih Ağa'nın verdiği bilgiler ile Rus askerlerin görevlerinden istifa ederek Doğu Rumeli ve Bulgaristan'a gelerek burada bulunan komitecilere silahlı eğitimler verdiği açıkça gözler önüne sermekteydi.⁶⁹

58 Nejdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 40, (Kasım 2007), s.530.

59 Ali İhsan Gencer, "Tanzimat Fermanı (1839)'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt: Esra Yayınları, Cilt:11, (Konya, 1994), s. 514.

60 Cuma Sertan Subaşı, "Dünden Bugüne Panslavizm", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s.72.

61 Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 76.

62 Mehmed Salahi, Kamus-ı Osmani, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019, s. 69.

63 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s.133.

64 Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt:11, Esra Yayınları, Konya 1994, s.95. Naydin, Kırım savaşı sırasında casusluk yaptığı için Rusya'ya kaçmış, daha sonra Rusya tarafından Filibe Konsolosluğuna atanmıştır. Selma Arfaoui, Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerinin Tutumu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 33.

65 BOA, HR. TO, 126/91, 30 Mayıs 1877.

66 Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", s. 291.

67 BOA. Y. PRK. BSK, 1/43, 2 Zillkade 1297.

68 Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (Konya 2011), Sayı: 25, s. 293.

69 BOA. YPRK. ASK, 28/67, 24 Zilhicce 1302.

Rusya, 1878 Berlin Antlaşması sonrası Osmanlı'yı Balkanlardan çıkarma gayesini sürekli olarak daha da artırmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın nihayete ermesinin ardından Rusya İstanbul Elçisi olarak atanan ve İgnatiyev'in yardımcısı olan Nelidov, İgnatiyev'in dolayısıyla Rusya'nın Osmanlı'ya karşı izlediği siyaseti devam ettirmiştir. Nelidov göreve gelir gelmez tıpkı kendinden önceki Rus İstanbul Elçileri gibi Osmanlı hakkında rapor hazırlamış ve bu rapor açıkça Rusya'nın Osmanlı siyasetini izah etmekteydi. Nelidov raporda;

*"Boğazların ele geçirilmesi Rusya'ca tarihi bir zarurettir. Siyasi, ticarî ve askerî menfaatlerimizin icabıdır. Buraları ele geçirmek topraklarımızı artırmak değil, sadece açık denizlerin kapısını elde etmek meselesinden ibarettir. Bu suretle bütün Karadeniz kıyılarına dağıtılmış olan müdafaa tesislerimizi bir noktaya toplamakla kuvvetlerimizi tasarruf etmiş ve batı sınırlarımızda dahi Almanya ve Avusturya'ya karşı güvende oluruz. Balkanlarla Asya arasındaki yolların düğüm noktasını elde bulundurmakla Balkanların ve Küçük Asya'nın mukadderatı üzerinde kati bir nüfuz kazanırız. Hıristiyanların ve Slav kavimlerinin korunması meselesi kendiliğinden hallolunur. Avusturya'dan Balkanlar'da korkumuz kalmaz ve onu oradan tamamıyla dışarı atmak ümidini dahi besleyebiliriz."*⁷⁰ demekteydi.

Aslında Nelidov raporunda Rusya'nın Çar I. Petro'dan beri yürüttüğü Osmanlı politikasını bir kez daha itiraf etmekteydi. Balkanlarda Osmanlı'ya karşı gelişen ve sürekli olarak artan karşıtlığı önlemek için büyük bir özveri ile çalışan Tuna Genel Valisi Mithat Paşa başta olmak üzere görevli olan Osmanlı bürokratları kendilerine 1880 yılından itibaren Rusya kışkırtıcılığını engellemeyi birinci vazife ad etmişlerdi. Bu durum Osmanlı arşiv vesikalarına da yansımaktaydı. Örneğin; *"Zira, Rusyalunun tebaa-i Devlet-i Aliye beyinlerinde her bir cins ve ta'ifeden taraftarları ve casusları olup devşirip anın murad ve maksudunun hususi mu'amelatında bulunmuş olduklarından bu makuleler bir mehalikde gayet emin vakitte en büyük muharebede ve mukateledekinden ziyade muzırrat idebilirler."* Bu nedenle bu hususların, *"bihadd ve ihssa olan"* Rus casuslarından korunması en önemli vazife sayılmıştı.⁷¹

Rus istihbaratı, yüzyılın sonuna doğru Osmanlı topraklarının neredeyse tamamına dağılmış ve daha organize hareket etmekteydi. Osmanlı Ordusu içinde varlığı tespit edilen Rus casusları bu durumu gözler önüne sermektedir.⁷² Rus istihbarat casusları başta Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda toprağı olan Eflak-Boğdan, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta halkın içinde hükümete mensup kişilerle ve komitacıların içinde etkisini bu dönemde sürdürmüştür. Örneğin;

*"Romanya'da köylüler tarafından çıkarılan ihtilalin yatıştırılmasından sonra Rus casusların satıcı kılığına girerek tutuklanıp uzaklaştırılmasına dair Rus gazetesinde çıkan bir yazıda kabinenin kararı ilga ettiği habere karşılık Romanya meclisinde muhalefet üyelerinden Mösyö Yovanko'nun sorusu üzerine Romanya Hariciye Bakanı; havadis-i mezkurenin kâmilen bi asil ve esas olduğu ve mezkur kararların elan meriü'l icra idüğüne kesin olarak beyan verdiği konusunda..."*⁷³Yine, *"Arnavutluk'ta bir ihtilal çıkarmak amacıyla Bükreş'te Rusya konsolosunun emrinde kurulan komiteye Rusya casuslarının dâhil olduğuna dair..."*⁷⁴ Bulgaristan Komiserliği'nin İstanbul'a gönderdiği telgrafta Rusya için casusluk faaliyetlerinde bulunan Müslüman kimselelerinde varlığı anlaşılmaktaydı. Komiserliğin tespitlerinde Osmanlı maliye ve adliye müdürleri başta olmak üzere Osmanlı memurlarının Ruslara meyilli oldukları ve ilişki içinde oldukları anlaşılmıştı. Bunların yanında komiserlik İstanbul'dan Ruslara karşı nasıl davranmaları hususunda ve İstanbul'u ziyaret edecek Sırp Kralı'nın kara yoluyla geleceği güzergâh Ruslar tarafından açıkça bilindiğinden dolayı Rus casuslarına yönelik tedbir için yardım istemekteydi.⁷⁵

Bu husus hakkında İstanbul'un ne gibi tedbir aldığı bilinmese de buna benzer bir bilgiye de Yerköyü Şehbenderliği'nin gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır. Telgrafa göre; *"Rusya casuslarının sık sık Yerköy'e gidip gelmekte oldukları gibi Yerköy'ü ve dolayında bazı casusların her gün Bükreş Gazetesi ile Rusya Sefareti'nden alınan talimatlar sonucunda Bulgaristan dâhilinde bulunan Rus taraftarlarına bilgi aktardığı"* anlaşılmıştı.⁷⁶

Osmanlı arşiv vesikalarında 28 Zilkade 1307 tarihli yerli ve yabancı gazetelerde yer alan haberlerin derlendiği ve bu vesikalarda yer alan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla; *"Ermeni Komitesinden bir zatın Daily News'e (İngiltere) yazdığı mektubun içeriğinde Yeni Osmanlı Cemiyeti'nden dolayı Ermeni haklarının gözetilmediğini, Girit ve Arnavutluk'ta bulunan Osmanlıların buradan defedilmesi gerektiği ve bunların yerine yerli halklardan bir jandarma birimi oluşturulması ve yine yerli halktan bir valinin atanması hususunda istekler"* yer almaktaydı. Yine Standard Gazetesi'nde yer alan bir haberde; *"Manastır'da bulunan bir Rum mektebi eski Yunan tarihini okuttuğu için görevden alınması neticesinin üzücü olduğu"* yazılmıştı. Vesikada Rus istihbaratı hakkında olan haber dikkat çekicidir. Tamim Gazetesi'nin bildirdiğine göre; *"Romanya postane çalışanlarının Rus istihbaratına çalıştıkları ve bu şahısların önemli mektupları açarak suretlerini Bükreş Rus Sefiri'ne ulaştırdıkları"* yönündeki haberdir.⁷⁷ XIX. yüzyılın sonunda istihbarat teşkilatlarının devletler tarafından kabul görmesi casuslukla ilgili haberlerin gazetelerde yer almasını kolaylaştırmıştı.

Berlin Kongresi'nden sonra Avrupalı devletlerin çıkarları Avrupa siyasetinde birtakım değişiklikler meydana getirmişti. Rusya ile İngiltere arasında yakınlaşma ve her iki devletin Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kullanma çabaları Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yakınlaştırmıştı. 1890 yılından sonra Avrupalı devletlerin istihbarat teşkilatlarına daha çok ehemmiyet verdiği görülmekteydi. Rusya'da askerî bir kanat olarak görülen istihbarat faaliyetleri daha kapsamlı bir teşkilat haline dönüştürülerek adına Ohrana denilmiştir. Ohrana Teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit'e bağlı Yıldız istihbarat teşkilatına benzer bir yapıdaydı. Bu teşkilat çarın özel polis teşkilatı gibi hareket edecek ve alt kolları başta Osmanlı Devleti olmak üzere çıkarının çatıştığı tüm ülkelere yönelik istihbarat faaliyetinde bulunacaktı.⁷⁸

70 Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 106.

71 Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", s. 138.

72 Rusya adına Osmanlı ordusu içinde casusluk yapan casusların varlığına Kırım Savaşı yıllarında da rastlamaktayız. BOA. İ. DH, 283/17758, 8 Safer 1270. Aynı durum III. Selim döneminde kendini Osmanlı donanması içinde göstermektedir. Yüksel, "Hatlardaki Casusluk, III. Selim Devri Bir Casusluk Hikâyesi", Toplumsal Tarih Dergisi, (2010), Sayı: 196, s. 48-54.

73 BOA. Y. A. HUS, 227/14, 5 Zilkade 1306.

74 BOA. HR. SYS, 128/ 58, 11 Eylül 1888.

75 BOA. Y. A. HUS, 300/10, 30 Mayıs 1892.

76 BOA. Y. A. HUS, 298/102, 30 Zilkade 1307.

77 BOA. Y. PRK. EŞA, 11/54, 28 Zilkade 1307.

78 Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", s. 39.

Rusya kendi çıkarları için Kafkasya bölgesinde Ermeni ve diğer azınlıkları, Balkan coğrafyasında Slav ve Ortodoksları kullanırken Türk coğrafyasında Türk boyları arasında rekabet ortamı oluşturarak yayılma alanını genişletebiliyordu. Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu faaliyetlerinin önüne set çekmeye çalışmak amacıyla kendi tebaası için reformlar yapmasına rağmen Rusya'nın yayılmasını ve Osmanlı üzerinde faaliyetlerini durdurmakta zorluk çekmekteydi. Avrupalı devletlerde bu durumdan yararlanarak Osmanlı toprakları üzerinde çeşitli faaliyetlerde bulunarak kendi yararlarına Osmanlı'yı bir hammadde ülkesi haline getirmişlerdi. İngiltere, yeni yüzyılla birlikte Rusya ve Fransa'yı yanına alarak Osmanlı Devleti'ni parçalama ve paylaşma planları yapmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti bu durum karşısında Avrupa'da siyasi birliğini tamamlayan ve gelişmekte olan Almanya'ya yakınlaşarak yeni blok oluştururken, Rusya'nın yüzyıllardır hayali olan Boğazlar ve İstanbul üzerindeki emellerinin İngiltere ve Fransa tarafından onaylanmasına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan Rusya ele geçirdiği Osmanlı topraklarında yeni idarî yapılanmalar oluşturdu. Ele geçirdiği toprakların Osmanlı'nın doğu vilayetlerine komşu olması Rusya'nın buralarda istihbarat faaliyetlerini artırmasına sebep oldu.⁷⁹ Örneğin; *"Bitlis Vilayeti'ne bağlı Çukur Nahiyesi ve Bulanık Ovası civar Ermeni köylerinde Rusya askerlerinin casusluk faaliyetinde"* oldukları anlaşılmış ve Muş Mutasarrıflığı bilgilendirilmişti.⁸⁰

Rusya'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın Doğu vilayetlerine sınır olması özellikle burada bulunan Ermeni ve Kürt tebaayı kendi yanına çekmek amacıyla bu tebaalara nakit, silah vb. yardımlar yaparak ileride olası Osmanlı-Rus savaşlarında kendi adına yararlanabileceği kişileri tespit ettiği ve bu faaliyetleri casusları vasıtasıyla gerçekleştirdiği anlaşılmaktaydı. Rusya'nın bölgede istihbarat faaliyetlerini yönettiği kişilerin Osmanlı topraklarında diplomat olmaları işini kolaylaştırmaktaydı. Bu şahsiyetlerden en önemlileri Erzurum Konsolosu A. Jaba, Tebriz Konsolosu Bonafiy, Diyarbakır Konsolosu Yakimaniski, Genral L. Melikov, General Karganov, General Paskevich, Kafkasya Genel Valisi Voransov ve özel casus Klemm sayılmaktadır.⁸¹

1890-1895 Ermeni Olayları ve Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri

Rusya, 1878 Berlin Kongresinden beri Ermenileri siyaset konusu yapmakta ısrarcı davranmaktaydı. 1804 Rusya-İran Savaşı ile Erivan Rusya'nın eline geçmiş ve Rusya Ermenilerin kendi yayılmacı politikasında Osmanlı ve İran'ı zayıflatmada iyi bir unsur teşkil ettiğinin farkına varmıştı. Rusya, Ermeniler ile yakınlaşmayı 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren başlatmış⁸² ve bu durumu 1862 Zeytun, 1863 Van ve 1865 Çarsancak Ermeni isyanlarında hissettirmişti.⁸³

Rusya bu faaliyetlerin temelini oluştururken diğer yandan Ermenilerde Osmanlı Devleti idaresine karşı çıkmak ve bağımsızlık faaliyetinde bulunmak için gizli örgütlenmeler içerisine girmişlerdi. Bu maksatla 1872 yılında Van Vilayeti'nde *"Kurtuluş Birliği"* adında bir teşkilat kurmuşlardı. Bu teşkilat faaliyetlerini Rus casusları vasıtasıyla Osmanlı Ermenistan'ı dedikleri beş vilayette provokasyon faaliyetlerini başlatmışlardı.⁸⁴

Rusya, Ermeniler üzerine yaptığı bu yatırımın sonucunu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda almıştı. Osmanlı tebaası olan Ermeniler Osmanlı'ya karşı Rusya'ya yardım ederek savaşın sonunda imzalanan Yeşilköy Antlaşmasında kendilerini güvenceye alan bir maddenin yer almasını sağlamışlardı.⁸⁵

Osmanlı tebaası olan Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne yönelik isyan hareketlerini araştıran VIII. Fırka Kumandanı Ferik Musa Bin Alhas; *"Rusya'nın Kafkasya'yı işgalinden itibaren Ermenilerin Rusya ile ilişkileri başladığını ve onların ilk olarak Rus istilasına taraftar olduğunu"* ve *"bu nedenle Rusya, Ermenilerin bu denli yakınlaşmasını kullanarak onları tercümanlıkta, casuslukta ve konturatculukta⁸⁶ istihdamla başladığını"* ifade etmişti. Bununla beraber Rusya casusları, Rusya'nın Ermenileri kendine yakın tutmak gayesiyle, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde bir Ermenistan devleti kuracağı propagandası yapmaktaydılar.⁸⁷

Tüm bu faaliyetler ve propagandalar neticesinde Ermeniler arasında daha sık ayrılıkçı fikirler ortaya çıkmaya başlamış ve Erzurum'da 1881 yılında *"Vatanı Müdafaa Cemiyeti"* adında bir oluşum oluşturan Ermeniler Rusya'nın Erzurum Konsolosluğunun direktifleri ile hareket etmeye başlamışlardı. Bu oluşumun en büyük gayesi Türk idaresine karşı son damla kana kadar silahlı bir direnişti.⁸⁸

Rusya'nın Doğu'dan sıcak denizlere inme politikası gereği Osmanlı Devleti içerisinde azınlıkları kullanarak sürekli bir karışıklık oluşturmak yeni hedefiydi ve bu hedef için Ermeniler dış siyasetin bir parçasını oluşturmaktaydı. Ermeniler de Rusya'nın bu siyasetinin bir parçası olarak 1887'de *"Hınçak"* ve 1890'da *"Taşnak"* örgütlerini kurarak ayrılıkçı faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Taşnak ve Hınçak örgütleri yanlarına Rusya'nın da desteğini alarak Osmanlı Devleti'ne karşı ilk başkaldırıları 1890 yılında Erzurum Vilayetinde yapmışlardı. İsyana karışan suçlulardan birinin verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere, Rusya'nın planladığı savaştan önce Bulgarların tamamen bağımsız olmak için isyan edecekleri ve Doğu'da Ermenilerin isyan etmesi neticesinde Rusya'nın Ermenistan devletinin kurulmasında yardım edeceği Rus casusları tarafından örgüte söylenmişti.⁸⁹

Rusya, Ermeni isyanını ileri safhalara götürmek için iki Bulgar avukatı Doğu'ya göndererek casusluk faaliyetinde bulunmuş ve bu kişiler Erzurum'dan Hakkari'ye kadar Ermeniler arasında bir birlik sağlamak için dolaşmışlardı. Bu maksatla Erzurum'da bir muhtar Ermenistan için örgütler çalışmaya başlamışlardı.⁹⁰

79 İlber Ortaylı, Osmanlı'da Milletler ve Diploması, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 177.

80 BOA. Y. PRK. UM, 20/87, 23 Kanun-i Sani 1306.

81 Suat Akgün, "Doğu Anadolu'da Osmanlı-Rus Rekabeti ve Kürtler", Yeni Türkiye Yayınları, Osmanlı, Cilt: 2, s. 540.

82 Kurat, "Türkiye ve Rusya", s.112.

83 Hüseyin Nazım Paşa, "Ermeni Olayları Tarihi", T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 15, Ankara, 1993, Cilt: 1-2.

84 Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 113.

85 Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara: TTK Yayınları, 1997, s. 526-527.

86 Konturatculuk: Ara bululucu.

87 BOA. Y. PRK. AZJ, 11/89, 26 Kanun-i Evvel 1302.

88 Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 114, "Erzurum'daki Ermeniler arasındaki siyasi teşkilatlanma, 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nda Rusya'nın müdahalesi ile başlamıştır. Örgütün adı başlangıçta "Yüksek Meclis" olarak adlandırılmışsa da daha sonra bu isim "Anavatan Koruyucuları" olarak değiştirilmiştir". Muammer Demirel, "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", Türkler, Cilt:13, s. 174.

89 Demirel, "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", s. 174.

90 BOA. Y. A. HUS, 237/62, 5 Temmuz 1306.

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Ermenileri yakından takip ettiği gibi Hınçak Teşkilatının yayınları vasıtasıyla Ermeniler her geçen gün Müslüman halka karşı kışkırtıcı faaliyetlerde buluyordu. Teşkilata üye olan ve Rus vatandaşı olan Roupen Azad Trabzon'da faaliyetlere başlarak Hınçak Teşkilatının bir şubmesini açarak Ermenileri örgütlemek için casuslarını birçok Osmanlı vilayetine sevk etmişti.⁹¹

Osmanlı arşiv vesikalarında bu durum 1892 yılı için Ermenilerin kurdukları örgütlere karşı alınacak tedbirlerde Rusya ve İngiltere devletleri göz önüne alınarak adım atılması hususundaydı.⁹² Bitlis Vilayetinden İstanbul'a gönderilen telgrafta; "*Rusya Van Konsolosunun Van, Erzurum ve Bitlis civarlarında seyahat ettiği sırada Muş'ta uğradığı Hıristiyan ve Ermeni köylerinde araştırma yaptırdığı ve buralarda yaşayan Ermenilerin kendisine hükümet memurları ile Kürtler aleyhinde asılsız şikâyetlerde bulunduğunu*" ifade edilmişti. Ayrıca telgrafta; "*Ermenilerin Rusya'nın desteğini istedikleri anlaşıldığından, konsolosun izlediği yolun Ermenilerin fikirlerini bir kat değişmesine sebebiyet vereceğinden gerekli tedbirin alınması*" istenmişti.⁹³

Ermeniler ile Rusya arasındaki ilişkiyi anlamak için bu tarihlerde casus olduğu düşünülen Ermeni Vartan'ın Bitlis Valiliği tarafından yapılan sorgusunda herhangi bir bilgi alınamamasına rağmen casus olduğu düşünülen başka bir Ermeni kimsenin Vartan ile konuşmaları sırasında tespit edilen neticede Vartan'ın Rus casusu olduğu ispat edilmişti. Konuşmada; "*Vartan'ın Rusya Van Konsolosundan aldığı bin lira karşılığında casusluk görevi yaptığı ve civardaki Ermeni köylerini Rusya tarafından destekleneceğine inandırdığı*" öğrenilmişti.⁹⁴

Diğer bir arşiv vesikasında; "*Rusya'nın Bakü, Kars, Batum ve Ardahan'ı işgalinden itibaren, Rusların bu bölgelerde askerî hazırlıklar ile askerî demiryolu hattı ve kaleler yapımına kesintisiz devam ettiği, yine Rusya tarafından Van, Erzurum ve Harput'a tayin edilen konsolosların yardımıyla Ermenilerin bazı isimler altında çeşitli cemiyetler kurduğu ve Rusya bandırası çekilmiş Ermeni kilise ve manastırlarında çok sayıda silah olduğu yapılan araştırmalardan*" anlaşılmalı beraber "*Rusya'nın, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında demiryolu hattı oluşturarak Anadolu'ya karşı herhangi bir askerî harekâta kuvvetlerini bir an önce nakletmek için hazırlıklara başladığı*" ifade edilmişti. Yine, "*Ermeni örgütlerine ait bazı silah depoları Erzurum Valiliğince basılmış ve bu baskınların Ermeni örgütleri tarafından bilerek valiliğe bildirildiği, bu durumun İstanbul'un gözünü boyamak için yapıldığı*" yazılmıştı.⁹⁵

Rusya'nın 1890 yılından sonra Osmanlı'nın Doğu vilayetlerinde açtığı konsoloslukların istihbarat ağının bir parçası gibi hareket ettiği ve konsolosluk çalışanlarının birer casus gibi hareket ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Rus Van Viskonsolosu Van, Erciş, Malazgirt, Muş çevresinde bulunan aşiretlerle temaslarda bulunduğu bu aşiretlerin Osmanlı ordusuna ne kadar süvari temin ettiği hakkında bilgileri araştırarak Moskova'ya bildirdiği, yine aynı viskonsolosun Erzurum Rus Konsolos Tercümanı Yegisa Efendi ile birlikte Erzurum civarında köylerde yaşayan Ermeni tebaayı ziyaret ederek buradaki Ermenilere asılsız olarak Osmanlı tarafından işkence yapıldığına dair tahkikat yaptırması sonucunda İstanbul konunun araştırılması için Van, Bitlis ve Erzurum valiliklerini görevlendirmişti.⁹⁶

Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ele geçirdiği Kars, Ardahan ve Batum'da Ortodoks-Hıristiyan nüfusun artması için iskân faaliyetleri başlatmıştı. Osmanlı Devleti ise, burada bulunan Müslüman ahalinin hakları için Rusya tarafından yapılan faaliyetleri şebhenderlikleri vasıtasıyla öğrenebiliyordu. Örneğin; Kars Şebhenderliği 28 Nisan 1898 tarihli tahriratında verdiği bilgiler neticesinde, Rusya'nın Osmanlı sınır köylerine birer casus gönderdiği ve Erzurum Vilayeti içinde birçok Rus casusunun aktif olduğu bu suretle Osmanlı memurlarının dikkatli olması ve bu kişilerin Rusya tarafından maaş verilen kişiler olduğu bildirilmişti.⁹⁷ Yine Kars Şebhenderliğinin araştırmaları sonucunda Rusya tebaası olan bazı Müslümanların da Osmanlı'ya karşı casusluk görevinde bulunduğu ve buna göre; "*cihet-i askeriye'ye elverişli hıdematta bulunmak üzere hudud-ı hakani civarında Osmanlı köylerine izam eyledikleri anlaşılmıştır.*"⁹⁸

Sonuç

Osmanlı Arşiv belgelerinin verdiği bilgiler ışığında Rusya'nın XVII. Yüzyıldan sonra yayılma alanı olarak Osmanlı Devleti'nin Ortodoks ve Hıristiyan tebaasının çoğunlukta olduğu Balkanları seçmiş olması tesadüf değildir. Bu hedefini Çar I. Petro'dan sonra bir vasiyet haline getirmiş olan, dünya sularında büyük bir donanma, sıcak denizlere inme vb. politikalarının Çariçe II. Katerina'dan sonra büyük oranda gerçekleştiren Rusya, sınırları itibarıyla hem askerî hem de nüfus olarak büyük bir imparatorluk halini almaya başlamıştır.

Katerina'dan itibaren Rusya'nın saldırgan ve emperyalist bir siyaset takip etmesi kendini; Boğazlara, Balkanlara ve Kafkaslara hâkim bir Rusya olarak ileriye dönük hedeflerin varlığını da göstermiştir. Bu amaçla yola çıkan Rusya, Kafkasya üzerinden Osmanlı Doğusuna, Tuna Nehri üzerinden Balkanlara ve Boğazlara doğru yayılmaya başlamıştır. Tüm bunları yaparken bölgede yaşayan Osmanlı tebaasına din bağıını kullanarak bağımsızlık gibi vaatlerle giderek bu milletleri Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmiştir. Bu isyanların çoğunu istihbaratı kullanarak yapan Rusya, özellikle 1700 yılından itibaren İstanbul'da daimî elçilik açma hakkını elde etmesiyle birlikte bu elçilik sürekli Slav ve Ermeni toplumlarıyla irtibatla bulunmuş olması elçiliği Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik casusluk yönetim merkezi haline getirmiştir.

Yine Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında sürekli olarak yenilgiler alması neticesinde Rusya'ya vermiş olduğu hem siyasi hem de sosyal tavizlerden Rusya çok iyi yararlanmıştı. XVIII. yüzyılın en önemli meselelerinden biri olan 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın doğur-

91 Demirel, "Erzurum'da Ermeni İsyancıları (1890-1895)", s. 176.

92 BOA. HR. SYS. 2768/49, 9 Safer 1308.

93 BOA. HR. SYS. 2768/58, 18 Teşrin-i Evvel 1306.

94 BOA. Y. PRK. EŞA, 12/25 6 Teşrin-i Sani 1306. BOA. Y. PRK. ZB, 6/70, 8 Rebiü'lahir 1308.

95 BOA. A. MKT. MHM, 502/25, 1892-1893.

96 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1841-1898) I, Ankara, 2006, s. 72.

97 BOA. Y. PRK. EŞA. 29/55, 5 Zilhicce 1315. "Hududa karib olan bütün Osmanlı köylerini Rus Hükümeti tarafından birer casus gönderildiği ve bu casuslara mah be mah maaş verilerek hududda ki cereyan eden ahvalin kazasını Rus hükümetine ihbar ettikleri gibi nisfi Erzurum da dahi birkaç casus bulunduğundan daima hududda ki memurin-i askeriye ve mülkiyenin dikkati itina eylemeleri lüzumu arz olunur."

98 BOA. Y. PRK. EŞA, 30/21, 15 Muharrem 1316. "Mes'elenin derkar olan ehemmiyetine binaen nazar-ı dikkat-i kenteranemden dur tutulmayarak gerek Rusya tebaasından ve gerek Devlet-i Aliyye'den olarak yolda hıdemat-ı hai'nanede bulunanların tahkiki hususunda icra eylediğim tedkikat-ı bendeganem üzerine hudud-ı hakani üzerinde Orta Kal'a nam mevkinin mukabilinde bulunan Çermalî nam Osmanlı köyünde hıdemet-i hükümedde mustahdem ve ann asil Rusya'nın kotayes vilayeti ahalisinden bulunan Rusya memurinine ihbarat-ı mütemediye de bulunmak da olduğu ve kendisi adeta Rus casusu addine seza bir hain idüğü hafıyyen istihbar kılınmış merkumun hareketi tecessüs edilmek ve tebeyyün edecek hale göre hakkında emsaline ibreten mücazat-ı şedide icra kılınmak menafii mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'den bulunduğu derkar olmağla arz-ı keyfiyete mücazeret eyledim." Şebhenderin yazısı bu şekildedir.

muş olduğu Küçük Kaynarca Antlaşması'nın, Rusya'ya tanıdığı olduğu Osmanlı topraklarında konsolosluklar açabilme hakkı sayesinde, İstanbul Rus Elçiliğinin üstlendiği Rus istihbaratının merkez görevini yeni açılan Rus konsoloslukları paylaşmış ve bunların elçilik gibi faaliyetlerde bulunması Osmanlı Devleti'ni zora sokmuştur. Bu konsolosluklar kuruldukları yerlerde istedikleri gibi hareket edebiliyor ve buldukları bölgelerde isyan çıkarabiliyorlardı. XIX. yüzyıldan itibaren Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan tebaa isyanlarında bunların faktörü büyüktür.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda içerde ve dışarda uğraştığı sorunlar Rusya'nın Osmanlı yönünde alanını genişletmesine ve Osmanlı'ya karşı istihbaratını etkili bir biçimde kullanmasını sağlamıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın galibiyeti, Rusya'nın Balkanlar'da isyan hareketlerini daha fazla desteklemesine ve diğer yandan Osmanlı Devleti'nin yüzölçümünün daralmasına neden olmuştur. 1853-1856 Kırım Harbi'nde Avrupalı devletlerin Osmanlı yanında yer alması ve 1856 Paris Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik faaliyetlerine bir süreliğine engel olmuşsa da bu pek fazla sürmemiştir. Aksine bu durum Rusya'nın güçlenmesine ve tekrar eski siyasetine dönmesine zemin hazırlamıştır. Bu durumdan iyi yararlanan Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının yanı sıra Doğu topraklarını da işgal ederek faaliyetlerine iki taraflı devam etme gayesine erişmiştir. 1878 Berlin Kongresi ile Ermeni Meselesi gündeme gelmiş Rusya ile birlikte Avrupalı devletler olaya müdahil olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının önü açılmıştır. Rusya'nın tüm bu olaylarda gizli bir ordu olarak istihbarat ağını kullanması hedeflerine ulaşmasında büyük yarar sağlamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. MHM, 395/58
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. MHM, 502/25
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. MVL, 74/91
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. UM, 151/39
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. UM, 151/39 (2)
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. UM, 155/77
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT. UM, 188/40
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HAT. 28/1343
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. MKT, 66/29
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. MKT, 79/48,
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. MKT,84/51,
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS, 128/ 58
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS, 2768/58
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS. 2768/49
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. TO, 126/91
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. MTZ (04)
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. MTZ (04),
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. MVL, 345/14954
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. MVL. 339/14682 (1)
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MKT. MVL, 77/37
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MVL, 410/72,
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), TŞR. BNM, 8/91, (1)
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. A. HUS, 195/20
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. A. HUS, 227/14
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. A. HUS, 237/62
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. AZJ, 11/89
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. BSK, 1/43
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. EŞA, 11/54
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. EŞA, 12/25
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. EŞA, 30/21
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. EŞA. 29/55
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. UM, 20/87
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. ZB, 6/70
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A. HUS, 298/102
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A. HUS, 300/10

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), ZB, 1/18
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. DH, 283/17758
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), YPRK. ASK, 28/67
 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS, 128/58

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Akgün, Suat, "Doğu Anadolu'da Osmanlı-Rus Rekabeti ve Kürtler", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 2, 542-554.
- Arfaoui, Selma, *Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Avrupa Devletlerin Tutumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: 2009.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Ankara: TTK Yayınları, 1997.
- Atay, Mehmet, "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi", *Avrasya Dosyası, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi (İstihbarat Özel)*, Cilt: 8, Ankara 2002, 309-328.
- Aydın, Mithat, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, 17-54.
- Aysal, Nejet, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40, (Kasım 2007), 523-543.
- Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Rus İlişkileri (1841-1898)*, Ankara: 2006.
- Bülbül, İsmail, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir: 2007.
- Demirel, Muammer, "Erzurum'da Ermeni İsyanları (1890-1895)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:13, (Ankara 2002), 99-107.
- Demiroğlu, Hasan, "General İvan K. Kişelskiy'in Balkan Slavları Hakkındaki 1863 Yılı Raporu", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi*, (2013), Sayı: 66, 61-78.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2007.
- Gencer, Ali İhsan, "Tanzimat Fermanı (1839)'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt:11, Esra Yayınları, (Konya, 1994), 431-521.
- Gokov, O. A., "Osobennosti Voyennoy Razvedki Rossii Na Musulmanskom Vostoke (1856-1890)", *Canadian-American Studies*, 45(1), 2011, s. 36-75.
- Hüseyin Nazım Paşa, "Ermeni Olayları Tarihi", Ankara: T.C Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 15, Cilt: 1-2, 1993.
- İnalçık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul: Eren Yayınları, 1992.
- Kahn, David, "İstihbarat'ın Tarihsel Teorisi", *Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel*, (2002), Cilt: 8, Sayı: 2, 5-20.
- Kallek, Cengiz, "Casus" *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, 163-166.
- Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu/ İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyevich Tolstoy ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılın Başlarına Dair Hatıraları (18. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, Yay. Haz. İlyas Kamalov, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- Keleş, Erdoğan, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Lahiya", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, (Güz 2008), Sayı:21, 123-140.
- Kodaman, Bayram, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt:12, Esra Yayınları, (Konya 1994), 19-200.
- Kohn, Hans, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, (Çev. Ağah Oktay Güner), Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1982.
- Köse, Osman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 536-549.
- Köse, Osman, "Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Turkish Studies/ Türkoloji Dergisi* 1, Sayı: 2, (2006), 143-148.
- Kurat, Akdes Nimet, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2-4, (1953), 24-278.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Kurat, Yuluğ, "Osmanlı İmparatorluğu ve 1849 Macar Mülteciler Meselesi", VI. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- Mehmed Salahi, *Kamus-i Osmani*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.
- Mihajlovich, Rogozhin Nikolaj, "Rus Diplomatların Raporlarında Osmanlı Devleti (XVI-XIX Yüzyıllar)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, 527-549.
- Reynolds, M. A., *Shattering Empires, The Clash And Collapse Of The Ottoman And Russian Empires*, Cambridge University Press, New York 2011.
- Ortaylı İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Özcan, Abdülkadir, "Türk Devletlerinde Casusluk", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, 166-169.
- Özdağ, Ümit, *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Kitaplar, 2010.
- Subaşı, Cuma Serten, "Dünden Bugüne Panslavizm" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: 2007.
- Tekin, Emrullah, *Kazım Karabekir ve İstihbarat*, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2011.
- Turan, R., "Sultanın Topraklarında Çarın Adamları: Rus İstihbarat Faaliyetleri Çevrevesinde Rize Rus Viskonsolosluğu (1879-1914)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 2019, ss. 225-257.
- Tzu, Sun, *Savaş Sanatı*, (Çev. Adil Demir), İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2008.
- Yayla, Mehmet, *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Ceza ve Ceza Usulü Hukuku) Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010.
- Yetim, Fahri, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Konya 2011), Sayı: 25, 286-296.
- Yüksel, Ahmet, "Hatlardaki Casusluk, III. Selim Devri Bir Casusluk Hikâyesi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, (2010), Sayı: 196, 48-54.
- Yüksel, Ahmet, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- Yıldız, Gültekin, Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemillerliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 2012, ss. 239-266

İnternet Kaynakları

<http://www3.nd.edu/~jneyrey1/secretcy.html>, (Erişim Tarihi 21 Mayıs 2014).

Structured Abstract

Intelligence had an important place in the history of the world for nations from the earliest times to the present. While there were only intelligence events such as receiving news and spreading fake news in the ancient times, today's intelligence expands in different dimensions every century and gradually becomes systematized and leaves its place to intelligence agencies. XIX. which will be characterized as a turning point in world history and known as the century when politics started to replace wars. In the 19th century, intelligence elements were also moving away from military identity and turning into independent organizations. For this reason, intelligence events, which were frequently encountered during the war in ancient times, emerged as a movement to investigate the weak points of friendly and enemy countries against them and establish superiority in this century. Ottoman-Russian states XIX. In the 19th century, they had come face to face in more than one war and at the point of establishing superiority over each other, Russia's view of the Ottoman Empire as an area of expansion since its establishment caused Russia to concentrate its intelligence network on the Ottoman State and Slavic-Christian nations subject to the Ottoman Empire. In this century, with the exception of the Crimean War, Russia gained the upper hand in the wars it waged against the Ottoman Empire, and with the sharp items it put in the peace treaties made as a result of these wars, it gained the right to move freely in the territory of the Ottoman Empire and turned its intelligence network into a systematic network through the consulate centers it opened. Although Russia was blocked for a while with the Crimean War, the Ottoman-Russian War of 1877-1878 caused both the Ottoman Empire to lose land and the Armenian community, which had been under Ottoman rule for centuries, an international problem, and Russia's conduct with the Slavic-Christian nations in the Balkans. This time, he would be instrumental in conducting his intelligence on the Armenians. When the Ottoman Archive documents are examined, it is revealed that Russia was heavily injured by the intelligence unit in the activities it carried out in the Ottoman geography. As it can be understood from these documents, Russia was using the Muslim and non-Muslim peoples of the Ottoman Empire effectively in intelligence activities and was keeping the intelligence unit alive by rewarding these nations with the promise of independence in the form of bribes and positions. In particular, the non-Muslim peoples living in the Balkan lands of the Ottoman Empire were making it easier for these nations to revolt against the Ottomans through their spies, by making propaganda for independence. Russia made this opportunity a religious policy with the right to open consulates in places where Orthodox subjects were in the majority, which it obtained with the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774, and in this sense, it caused the weakening of the Ottoman Empire. Russia used its right to open a consulate in the Ottoman lands, where the Christian element was crowded, to the last point, and acted with the information it received from these consulates even in the smallest event. For this reason, Russian consulates were the backbone of Russia's intelligence system. Of course, these consulates, in coordination with the Russian Embassy in Istanbul, played the role of the main management center of intelligence activities, although they caused confusion and political crises in the Ottoman lands. Although the mandate of the Russian Embassy in Istanbul seems to have decreased with the establishment of these consulates, the new consulates opened were still receiving their orders from here, and according to the news they received; spreading fake news, provoking, collecting news for money, etc. on Ottoman subjects. They were performing their espionage duties. The reports kept were transmitted to Russia and the Ottoman-Russian wars were taking shape with the information obtained from these reports. In peacetime, Russia traveled to the Ottoman lands through the consulates and the right to defend the Orthodox subjects, and measured the attitude of the subjects towards the Ottomans. As a result, Russia was preparing the ground for sometimes planned wars and determined the moves of weakening the Ottoman Empire for Russia's dream of landing in the warm seas and seizing Istanbul and the Bosphorus for a long time. Russia, XIX. In the last quarter of the century, he saw that he could not achieve his goal of reaching the warm seas by seizing Istanbul and the Bosphorus in an easy way, despite the constant involvement of the European states, therefore, in the 1877-1878 Ottoman-Russian War, the Ottoman Empire sought a way to reach the Mediterranean by occupying the eastern lands. had entered. In the sense of provoking the Armenian nation and rebelling against the Ottoman Empire, which he noticed in this war, he used his intelligence network in this direction and assigned his spies to carry out activities in Eastern Anatolia. Again, although they were Muslims due to this goal, they did not stay away from the attempt to lure the Kurds to their side in the war that would occur with the help of money and weapons through their spies. Such news is frequently encountered in the Ottoman Archive documents, and it was especially revealed in the reports sent by the consuls of the Ottoman Empire to Istanbul. As it is understood from the documents, Russia did its best to wear out and destroy the Ottoman Empire, which was above its targets, and knew very well how to take advantage of the multinational structure of the Ottoman Empire, thanks to its spies, to achieve this goal. The best example of this is the fact that the Greeks, Serbians and Bulgarians in the Balkans, respectively, are constantly in revolt activities against the Ottomans.